कला र समाजको अन्तरसम्बन्ध
एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकि तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको आंशिक
आवश्यकता परिपूर्तिको लागि समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुरमा
प्रस्तुत गरिएको
शोधपत्र

शोधकर्ता
टंकराज शर्मा ढकाल
क्रमांक २८०२८०
त्रि.वि.दर्ता नं. ३२७९३/९०
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस – पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्धारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार स्नातकोत्तर तह समाजशास्त्र विषयको उपाधि प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका निम्ति मानविकी र सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुरका समाजशास्त्र विषयका शोधार्थी **टंकराज शर्मा ढकाल**द्धारा प्रस्तुत **"कला र समाजको अन्तर संबन्ध एक समाजशास्त्रीय अध्ययन"** विषयक शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । यस शोधपत्रलाई स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

शुरेश ढकाल
उप प्राध्यापक
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र
केन्द्रिय विभाग
त्रि.वि.वि. कीर्तिपुर , नेपाल

मितिः ....

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी र सामाजीक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तीको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **टंकराज शर्मा ढकाल**द्धारा तयार पारि प्रस्तुत गरेको यस शोधपत्र समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति	स्वीकृत गर्ने
१. विभागीय प्रमुखः प्रा.डा. ओम गुरुङ्ग	....
२. वाह्य परीक्षकः उप-प्राध्यापक प्रभाकरलाल दास	....
३. शोध निर्देशकः उप-प्राध्यापक शुरेश ढकाल	....

मितिः ....

उपोद्‌धात/प्राक्कथन

मानिस स्वाभावैले सामाजिक प्राणी हो समाज मै जन्मन्छ हुर्कन्छ वढ्छ विभिन्न कियाकलाप गरेपश्चात अन्तत अवसान हुन्छ । समाजमा रहदाँ उसले विभिन्न अनुमति गर्छ ज्ञान वटुल्छ, प्रस्तुति गर्दछ, आफ्नो पन पदर्शन गर्दछ । मात्र प्रश्न हो आफू हुनुको औचित्यताको । हरेक मान्छे संग एउटा हो एउटा क्षमता लुकेर रहेको हुन्छ । कसैले आफ्नो लुप्त क्षमता पहिचान गर्दछ, प्रदर्शन र अभ्यास र समाजमा आफ्नो परिचय प्राप्त गर्दछ । तर कतिपयमा यो क्षमता आजिवन लुकेर रहेको पाइन्छ । आफ्नो सामाजिक परिचय खोज्न भौतारिन्छ तापनि सधै आर्थिक पक्षलाई प्राथमिकता दिएर अगाडि वढ्छ र सफलता प्राप्त गर्दछ पनि । तर धन भनेको मात्र साधन हो साध्य त मानविय सम्वन्ध र उन्मुक्ति हो । आज कतिपय मानिसले धनलाई साध्य वुझीदिदाँ सामाजिक दुर्घटना भएको पाइन्छ । तस्मात् धर्तिमा जन्म लिएपछि धर्तिले मलाई अस्तित्व प्रदान गर्‍यो भने धर्तिप्रतिको आफ्नो दायित्वको खोजिले आफ्नो परिचय प्रदान गर्ने कुरा सुनिश्चित छ ।

उत्तरार्ध तर्फ लम्किदै गरेको जिन्दगीमा अध्ययनको सन्दर्भमा शोधपत्र तयार गर्न मूर्तिकलामा नौलो प्रयोगको पाटो रोज्ने सोचाई प्रकृतिसंग अन्तर आत्माको साक्षात्कार एवं प्रकृति संरक्षणको अवस्थालाई उजागर गर्नु कर्तव्य सम्झे । विगत ४ वर्ष देखि उपेक्षित र फ्याकिएका जरा, काठका ठेउका र नदिले वगाएर ल्याएका वग्रेठावाट कलाकृति वनाउने गरेकोमा शोधपत्रको विषय यसैलाई छान्नमा प्रस्थान विन्दु मेरा अग्रज कलाकार तम वहादुर पुनलाई चयन गरेका छु अरुले गर्ने चाहा नराखेका वा अरुले गर्ने नगरेका कार्य गर्नु निश्क्षित रुपमा चुनौति पूर्ण कार्य हो । कला सम्वन्धि शोध भएका होलान तर मैले प्राप्त पार्न नसकेको कारण कला सम्वन्धि खोजमा क लेख्ने प्रयास गरेको छु क पुरा भयो भएन भविष्यले वनाउने छ । यस विधामा प्रसस्त शोध हुनुपर्छ भन्ने मेरो मनशाय हो ।

शोध पत्र तयार गर्ने संवन्भमा हौसला निर्देशन प्रदान गर्नु हुने विभागिय प्रमुख पा.डा. ओम गुरुङ्ग निर्देशक प्रा. शुरेश ढकाल प्रति कृतज्ञ एवम् आभारि छु । साथै

सहयोग गर्ने मेरा परिवारजन एवं सुपुत्रहरू राजन ढकाल, सुदीप ढकाल र हौसला प्रदान गर्ने शुभेच्छक मित्र चुलराज पन्त, डि.आर. पोखरेल, प्रा. देवराज पौडेल, सीताराम अधिकारी टाइप गरिदिने अन्जनराज पन्त प्रति धन्यवाद साथै अमुल्य सहयोग र मार्ग निर्देश गर्ने शुद्धाशुद्धि हेरिदिने प्रा. भवनाथ सडौला प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । सामाग्री एवम् सहयोग हौसला प्रदान गर्ने कलाकार मित्र तम वहादुर पुन प्रति विषेश आभार प्रकट गर्न चाहान्छु ।

विनित

टंकराज ढकाल (तितेपाती)

गैंडाकोट - १, नवलपरासी

विषय सुचि

	पेज नं.
सिफारिस पत्र	*क*
स्विकृति पत्र	*ख*
उपोद्घात⁄ प्राक्कथन	*ग*
विषयसूची	*घ*
अध्याय एक - समस्या कथन	**१-७**
१.१. कला कसरी समाजिक उत्पादन हो ?	१
१.२ कला र समाजको सम्वन्ध	३
१.३ कला वारे समाजशास्त्रिय दृष्टिकोण	४
१.४ कला कसरी रुचिकार कार्य हो ?	६
१.५ समसामायिक कला र समाजको सम्वन्ध	७
अध्याय दुई - अध्ययनको उद्देश्य	**८-८**
२.१ सामान्य उद्देश्य	८
२.२ विशिष्ट उद्देश्य	८
अध्याय तीन - अनुसन्धान विधि	**९-१०**
३.१ कला अध्ययनमा प्रयूक्त विधि र सुचना संकलन	९
३.२ अध्ययनको सिमा	१०
अध्याय चार - सन्दर्भ सामाग्रीको अध्ययन	**११-५०**
४.१ कला र परिभाषा	११
४.२ कला र समाजको अन्तरसम्बन्ध	१९
४.३ कलाको उत्पति र शुरुवात	२२
४.३.१ प्रागऐतिहासिक अध्ययन पद्धति	२२
४.३.२ औजार उत्पादन प्रविधी	२२
४.३.३ कला⁄औजारका प्रकारहरू Artifacts	२६
४.४ लेखन (Writing)	३५
४.४.१ पाषाणकालिन कला	३७
४.४.१.१ गृह कला Home Art	३८

४.४.१.२ गुफाकला (Cave Art) ३९

४.४.२ चरणहरू ४१

४.४.३ कलाको अभिप्राय ४१

४.५ कला विकासको रुपरेखा ४२

४.५.१ प्राचिन यूग ४२

४.५.२ मध्य यूग ४३

४.६ नेपालमा कला ४४

४.६.१ कलाको विकाश क्रम ४४

४.७ प्रयोजन र सन्दर्भ ४५

४.८ मूर्तिकलाको विशिष्टता ४५

४.९ तमबहादुरबारेको पूर्वकार्य समिक्षा ४६

४.१० नवलपरासी र चितवनको सन्दर्भ र इतिहास ५०

अध्याय पाँच - मूतिकारको जीवनी तथा व्यक्तिव ५१-६०

५.१ जीवनी ५१

५.१.१ जन्म पारिवारिक अवस्था र शिक्षा दिक्षा ५१

५.२ व्यक्तित्व ५४

५.२.१ वाह्य व्यक्तित्व ५४

५.२.२ आन्तरिक - सामाजिक सास्कृतिक व्यक्तित्व ५४

५.३ श्रृजित कलाको परिवेश र योगदान ५४

५.४ कला समीक्षा ५६

५.४.१ प्रेम भातृत्व ५७

५.४.२ जनावर प्रेम ५७

५.४.३ मानवीय भावना ५७

५.४.४ घृणा ५८

५.४.५ व्यङ्गय ५८

५.४.६ क्रोध ५९

५.४.७ खुसी ५९
५.४.८ चुनौती ५९
५.४.९ दुःख ६०
५.५ तमवहादुको कला र समाज विचको अन्तर सम्वन्ध ६०
५.६ समसामायिक नेपाली कला र उनको कलाको तुनानात्मक अध्ययन ६०

अध्याय छ - शारांस तथा निष्कर्ष ६१-६३
६.१ शारांस ६१
६.२ निष्कर्ष ६१

अनुसुची तथा फोटोहरू